

STM 1919

Studier över marintrumpeten

Av Daniel Fryklund

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

STUDIER ÖVER MARINTRUMPETEN.

AV DANIEL FRYKLUND.

Marintrumpet, ty. *Trumscheit*, kallas ett ungefär manshögt, vanligen ensträngat stråkinstrument, som bestod av långa, kilformiga bräden och användes under 14—18 århundradet.

Vad instrumentets äldsta utvecklingshistoria beträffar, är det naturligen synnerligen svårt att klarlägga densamma, så länge det ännu ej är fullt utrett, när stråkinstrumenten började användas i Europa och huru de kommit hit, även om skäl tala för att de icke existerat hos oss före 9—10 århundradet och att de förts hit från Orienten genom spanska araber (se mina skrifter: Studien über die Pochette och Geige — Gigue — Jig).

Olika åsikter ha också framställts rörande marintrumpetens ursprung. Sålunda antager Riemann — utan att angiva några skäl —, att marintrumpeten ursprungligen sannolikt varit ett tyskt instrument (se Abriss der Musikgeschichte och Musik-Lexikon under artikeln Streichinstrumente), och Curt Sachs har sökt att tillskriva marintrumpeten slavisk härkomst¹, därvid han stött sig på instrumentets triangulära byggnad och det för detsamma utmärkande flageolettspelet, vilka karakteristika återfinnas hos slaviska instrument. Att ett slaviskt instrument under tidiga århundraden skulle utbrett sig över större delen av kontinenten, vore emellertid något fullkomligt enastående och förefaller osannolikt.

Man har även antagit, att marintrumpeten härstammar från det antika *monokordet*, ett instrument, som bestod av en resonanslåda med en enda sträng och ett flyttbart stall. Det använ-

¹ Jmfr. Carl Engel, The Violin Family (1883), s. 146, där det latiniserade *tympanischiza* — naturligtvis med orätt — förmodas vara af slaviskt ursprung: »The name *tympanischiza*, by which it was formerly also known, especially in Germany, perhaps indicates that it was regarded as of Slavonic origin». Jmfr. även Chouquet i Pariskatalogen (1884): »Faut-il lui donner une origine slave?»

des liksom det grekiska *helikon*, som hade 4 likstämda strängar, endast för akustiska ändamål. Ur monokordet, som spelade en stor roll under medeltiden för bestämmandet av intervallerna, framgick under senare medeltiden bl. a. klavikordet (Riemanns Musiklex. art. Monochord; Kinsky, kat. I, s. 28), ja, man har ansett, att monokordet bör betraktas såsom urform för de europeiska stränginstrumenten överhuvud (Kinsky II, s. 39).

Ur det akustiska stränginstrumentet *monokord* har antagligen det medeltida ensträngade stråkinstrumentet *monokord* utvecklats sig, vilket har väsentliga likheter med det antika instrumentet och i hög grad påminner om marintrumpeten, fastän det är mindre och lättare än denna. Båda dessa typer — såväl det akustiska instrumentet som stråkinstrumentet — förekomma även under medeltiden med flera strängar: *dikord* och *trikord*.

Dessa stråkinstrument, som således synas utgå från det antika akustiska monokordet, få sin fortsättning i den egentliga marintrumpeten, för vilken det mest karakteristiska är det darrande stallet, som givit upphov till den trumpetliknande tonen, och detta stall anses ha uppkommit mot slutet av 1400-talet.

Såväl medeltidens monokord som marintrumpeten tillhörde de sarglösa instrumenten, och vi veta, huru dessa allt mer undanträngdes av instrumenten med sarger, som bland annat tilläto en friare stråkföring. Blott tvenne bland de sarglösa instrumenten hade förmåga att bibehålla sig seklerna igenom och det ända till det 19 århundradets början: å ena sidan den primitiva, klumpiga och vanligen enkelt utstyrda marintrumpeten, som slutligen hamnade i nunneklostren, å den andra den eleganta och sirliga lilla pochetten, dansmästarinstrumentet i de förnämas salonger.

Marintrumpeten bestod ursprungligen av 3 smala, tunna bräden — resonanslådan var öppen nertill —, men sedermera använde man ett obestämt antal »spåner» (ty. Späne), vanligen 4—7¹. Några exemplar ha 9, och en italiensk marintrumpet i Kölnmuseet från 1700-talet (no. 704) har t. o. m. 11 dylika.

¹ Den i en del franska musiklexika förefintliga uppgiften, att marintrumpeten liknar »une grosse mandoline», synes föga överensstämmande med det faktiska.

Stundom är instrumentets nedersta del försedd med en *sockel-artad utvidgning*, som påminner om trumpetens klockstycke, dennas nedersta, utåt vidgade del. Ett typiskt exempel på ett dylikt instrument finnes i Basels museum: no. 150. *Materialet* är gran eller lönn.

I allmänhet äro marintrumpeterna enkelt utstyrda. Dock äro ljudhålen ofta försedda med pergamentrosetter. Ovan nämnda marintrumpet i Kölnmuseet har fått en synnerligen elegant utrustning: instrumentet har inläggningar av ben och elfenben, pergamentrosetten är förgylld, vid övergången till halsen är anbragt en förgylld, kapitälliknande prydnad av trä, halsen utlöper i ett skulpterat, förgyllt lejonhuvud o. s. v. Då marintrumpeten från senare hälften av 1600-talet utrustades med särskild hals, kom denna att utmynna i en snäcka eller ett skulpterat huvud, vanligen ett lejonhuvud, men stundom ett kvinnohuvud.

Ljudhålen äro av olika form: vanligen runda, men även hjärtformiga och avlånga. Antalet ljudhål är obestämt: — de äro ett eller flera —, och de anbringas på skilda ställen, vanligen på locket. Marintrumpeten no. 704 i Kölnmuseet är försedd med en av icke mindre än 18 ljudhål genombruten botten.

Stallet påminner om en sko, och tyskarna kallade det därför

Stall till Marintrumpet.

der Schuh. Det hade två fötter, av vilka den högra genom den över foten liggande strängen hölls tryckt mot resonansbotten, under det att den vänstra, som svävade fritt, genom strängens hastiga svängningar mot resonansbotten, vilken stundom var för-

sedd med en elfenbensplatta eller en glasskiva, frambragte en skarp, surrande, trumpetliknande ton.

Marintrumpeten var ursprungligen och vanligen endast försedd med en *sträng*: en tjock och stark tarmsträng. Dessutom förekommo även marintrumpeter med 2—4 strängar, varvid gemenligen den ena var melodiförande och de övriga aliquotsträngar, såsom fallet var med ett instrument, som ägdes av Praetorius, vilket var utrustat med en spelsträng och 3 aliquotsträngar. Spelsträngen var stämd i C (och detta är det vanliga), de övriga i c, g, c¹.

Skruben — under 1600-talet var den ofta hjärtformig —

försågs vanligen med kugghjul och spärrhake, för att man lättare skulle kunna spänna strängen.

Stundom påträffas hos marintrumpeter, som tillhöra en nyare tid, *aliquotsträngar inuti instrumentet*. Dylika exemplar finnas i Paris konservatoriemuseum och Kölnmuseet. Galpin avbildar i *Old English Instruments of Music* en marintrumpet med icke mindre än 50 aliquotsträngar¹.

Vid spelning höll man marintrumpeten snett framför sig, varvid skruvlådan stöddes mot bröstet eller lutades över axeln, och strängen ströks icke nere vid stallet utan uppe vid halsen och berördes lätt med vänstra handens tumme², och härigenom frambragtes flageolettoner³.

På äldre bildframställningar, t. ex. Hans Memlings triptyk Kristus med musicerande änglar (ungef. 1480), träsnittet Krämaren i Hans Holbein den yngres Dödsdans (ungef. 1525)⁴ och ett träsnitt i en upplaga

Tromba Marinaspelare ur Bonannis »Gabinetto armonico». Rom 1722.

¹ Se även ENGEL, *The Violin Family*, s. 148, där en marintrumpet med 41 aliquotsträngar omnämnes.

² Jmfr. »Daumenaufsatz» vid violoncellspelning (GRILLET, I, s. 174, KINSKY, II, s. 559).

³ Den förmodan, som uttalas i *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, utg. av P. LAROUSSE (del 15, tr. 1876), att två personer erfordrades för att spela marintrumpeten, är så nöjsam, att vi här meddela den i sitt sammanhang: »Mais voici précisément la singularité: l'instrument est si long, si long, qu'il semble véritablement impossible qu'un exécutant ait pu, en tenant sa main gauche sur le manche, atteindre assez bas avec sa main droite pour pouvoir mettre la corde en vibration avec l'archet. Comment donc se jouait cet instrument singulier, énigmatique? Fallait-il deux exécutants pour le mettre en branle? C'est ce que nous serions porté à croire; mais à ce sujet on n'a aucune espèce de notion, et on est réduit aux conjectures.»

⁴ KINSKY, II, s. 314.

av Sebastian Brants Narrenschiff (1500-talet)¹, finner man marintrumpeter (äldre dikord och trikord), som vid spelningen icke placerats på marken utan snett i höjden som en trumpet. Man har förmodat, att detta skulle berott på något misstag eller infall, men då dylika avbildningar även förekomma hos konstnärer, som ådagalägga den största verklighetstrohet, kan detta spelsätt näppeligen vara något fantasifoster, i synnerhet

Dikord.

Ur triptyken »Kristus med musicerande änglar» av Hans Memling.

som en sådan hållning ingalunda är otänkbar i fråga om dessa instrument, som ju voro betydligt lättare och mindre än de egentliga marintrumpeterna.

Marintrumpetstråkar äro sällsynta. Kölnmuseet äger tre från 1700-talet, alla af lönn. Deras längd är 59, 61, 64 cm.

Marintrumpeten åtnjöt i allmänhet icke något högt anseende, vilket väl sammanhänger med dess ofta klumpiga utseende och smattrande ton. Sebastian Virdung räknar i sin *Musica getuscht* (1511) marintrumpeten till »onnütze instrumenta», och Michael Praetorius säger i *De organographia* (1618) i anslutning till Glareanus' *Dodekachordon* (1547): »Und lautet von fernen viel

¹ GRILLET, I, s. 177.

anmuthiger, als wenn man nahe darbei ist», och vidare: »Ich habe dieses Instruments Invention lachen müssen».

Döden föreställde man sig ofta utrustad med en marintrumpet, som stundom släpades fram mellan ben och fötter: »(der Tod) 'träyt ein trumschyt zwyschen den beynē oder füesen' Kientzheimer Totentanz JB. XV 115.» (Martin, Wb. der Elsäss. Mundarten, II, 444).

Uttryck för marintrumpet förekomma ofta med ironisk användning. »Sie liebt mir für alles trumelscheyt», Cgm. 714, f. 339^b. (Schmeller, Bayerisches Wb., I, 665), är ett tyskt uttryck, liksom Molière i *Le Bourgeois Gentilhomme* låter M. Jourdain säga: »Il y faudra mettre aussi une trompette marine. La trompette marine est un instrument qui me plaît, et qui est harmonieux.»

Oaktat marintrumpeten åtnjöt ett mindre gott anseende, har den haft en ganska vidsträckt användning, och spelmännen drogo omkring med densamma i byar och städer, på mässor och marknader. Stundom spelades flera marintrumpeter samtidigt, och år 1674 ägde en originell konsert rum i London, då fyra marintrumpetspelare uppträdde. Marintrumpeten brukades även i orkester, och det kungliga kapellet i Paris använde dylika instrument ända till år 1780, då de måste vika för kontrabasen.

Dessa kungliga marintrumpetare spelade även krumhorn, och Grillet nämner i sitt arbete *Les ancêtres du violon* flera innehavare av denna syssla.

Marintrumpeten skulle även ha tjänat som signalinstrument på de engelska fartygen, men detta ofta även av de största auktoriteter upprepade påstående torde böra upptagas med stor försiktighet, då en dylik användning av instrumentet icke är sannolik, bl. a. på grund därav att marintrumpeten är svår att spela och ett stränginstrument i hög grad skulle lidit av fukten på havet. Det är därför möjligt, att uppgifterna beträffande detta grunda sig på någon sammanblandning med det i det följande omnämnda signalhornet marintrumpet.

Längst bibehöll sig stråkinstrumentet marintrumpet i de tyska nunneklostren, där det ända in på 1800-talet nyttjades såsom ersättning för trumpeteten, dels i orkester, dels i ensemble av flera marintrumpeter och pukor.

En uppgift i supplementet till Schillings *Universal-Lexicon der Tonkunst* (tryckt 1842), att instrumentet vid denna tid ännu

skulle ha varit i bruk i Riesengebirge och där trakterats av kringvandrande musikanter, beror säkerligen på förväxling med något annat instrument: »Der Ton sey angenehm und sangbar, wenn auch nicht sehr stark.»

Marintrumpeterna signerades sällan, och därför äro de kända marintrumpetmakarna ytterst få.

En i Alfred Keils samling i Lissabon befintlig marintrumpet har tillskrivits en viss *Tywersus*, som skulle levat i Nancy under 1500-talet, men det hela är synnerligen problematiskt (jmf. Lütgendorff, II, s. 895).

I Bryssel-museet finnas flera signerade marintrumpeter:

no. 217: F. Houyet me fit à Namur en 1680.

no. 477: Nicolas Duclos me fecit à la Real Ciutadel de Barcelona 1763.

Av namnet och arbetet att döma var Duclos antagligen av fransk börd.

no. 1380: IBST, 1702.

no. 1381: L. Tobi, 1740.

Rörande förfärdigarna av dessa nummer saknas närmare kännedom.

Ett annat exemplar (no. 1387) tillskrives Edward Lewis, som levde i London i slutet af 1600- och början av 1700-talet.

En framstående instrumentmakare i Amsterdam, Pieter Rombouts, förfärdigade i början av 18:de seklet några marintrumpeter, som nu befinna sig i museer i Bologna och Neapel.

Även Tyskland har att uppvisa framstående marintrumpetmakare: Paul Alletsee, München, Johann Ulrich Fischer, Landshut och München, Gregori Ferdinand Wenger, Augsburg, alla tre i början av 1700-talet. Fischer, som var specialist i tillverkning av marintrumpeter, signerade i allmänhet icke sina instrument.

Köln-museet äger en marintrumpet av Jakob Weiss i Salzburg från år 1713.

I Sverige torde marintrumpeten haft föga användning. Nor-copensis omnämner den i sin avhandling *Disputatio Physico-Musica de Sono* (1674), LVIII:

In aliis præterea instrumentis observo esse quandam partem corpori ipsi sic affixam ut ad ipsius vibrationes illa ipsa pars quoque tremat, ut est in tympano Cylindrico, (vulgo *Trumma*) in tuba Marina (*Trumpet Marin*) ex qua magadium ex una sui parte mobile ac tremulum, tabulam sonoram continuo verberat, ac sonum instrumenti admodum auget aliterque modificat.

Dessutom iakttagar jag hos andra instrument, att en viss del är så fästad vid själva kroppen (resonansbotten), att även denna del vid dennas dallringar darrar, såsom fallet är med trumman och marintrumpeten, vars stall, till sin ena del rörligt och darrande, oavbrutet slår resonansbotten och högeligen stegrar instrumentets ton och på annat sätt inverkar på densamma.

I Bergrots dissertation *Exercitium Academicum Instrumenta Musica leviter delineans* (1717), s. 32, finnes en beskrivning på marintrumpeten:

Tuba marina Trumpet marin certis olim circumdata erat cancellis, quibus recentiores liberæ sunt. Et cum ejus usus apud nos non adeo frequens est, fabricam ejus paucissimis tangam. Hæc tribus aut quatuor constat asseribus, hoc modo agglutinis, ut infima parte latiores, cervicem vero versus sensim fiant arctiores, figuram pyramidis alicujus & quidem truncatæ, referens.

Ut nervus, quem unicum habet, magis tremat, uni magadis pedi infligi solet eburneus aliusve materiæ clavus, cui tessela vitrea quadrata tabulæ inserta, subjicienda est, quæ ic-

Tuba marina, marintrumpet, var fordom inskränkt inom vissa gränser, som de senare sakna. Då dess bruk ej är så allmänt hos oss, skall jag i största korthet omnämna dess konstruktion. Den består av tre eller fyra bräden, hopfogade på sådant sätt, att de längst ned bli bredare men avsmalna sakta åt halsen till. Den har formen av en stympad pyramid.

För att strängen — blott en sådan finnes — skall komma i starkare svängning, brukar en pinne av elfenben eller annat material infogas i stallens ena fot, och under denna [elfenbens-

tibus clavi crebris percussa, tremorem nervi mirum in modum auget. In proprietatibus hujus paullo adcuratius inquirentes multi invenerunt, hanc in tonis subministrandis, mirabiliter imitari tubam militarem, a qua haud dubie nomen obtinuerit.

pinnen] bör sättas en fyrkantig glasskiva, fäst vid brädet (resonansbotten)¹; då denna träffas av täta slag av pinnen, ökar den i hög grad strängens svängning. Många, som något grundligare undersökt detta instruments egenskaper, ha funnit, att det vid tonernas framkallande mycket påminner om en trumpet, efter vilken det utan tvivel fått sitt namn.

I Hülphers' Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter (1773) finna vi Trumscheidt omtalat s. 82: »Ännu märkes Scheidholts som har 4 strängar, Trumscheidt ock så med 4 strängar men af olika längd, dock mäst af enahanda beskaffenhet.» jämte en hänvisning: »Jemför Prätorii Syntagma Musicum eller Theatrum Instrumentorum med ritning på äldre och nyare Instrumenter til 1619.» I det följande (s. 84) se vi också: »Härtil kunna äfwen räknas Tyskarnas Brettlein, Sack-geiglein och Qwart-geiglein de gamlas Fiddel, samt våra små Stok-Violer, äfwen Trompet Marin med en sträng. o. s. w.»

Då Hülphers så nära sammanställer Scheidholt och Trumscheidt, som ju äro av väsentligen olika art — det ena ett knäppinstrument, det andra ett stråkinstrument —, beror detta närmast på att dessa instrument behandlas efter varandra och avbildas tillsammans i Praetorius' Syntagma, båda där med 4 strängar.

Skiljandet mellan ett instrument Trumscheidt med 4 strängar och Trompet Marin med en sträng synes sammanhånga med att instrumentet varit Hülphers föga bekant.

Av 1800-talets svenska musikskriftställare har Höijer i sitt Musik-Lexikon artiklar om Trumpet-Marin, Trumscheit och

¹ I RÜHLMANN, Gesch. der Bogeninstrumente, s. 28, beskrives en marintrumpet, som hade liknande anordning och tillhörde Henneberg'scher Alterthumsverein; »Durch diesen Wirbel wird er [der Steg] so gestellt, dass der schnarrende Ton entsteht, wenn die Saite angestrichen wird, welcher bei diesem Exemplar noch dadurch erhöht wird, dass ein in die Spitze des Steges mit dem Kopfe nach unten eingeschlagener Nagel auf einem Stück starken Glases, das auf dem Sangboden befestigt ist, vibriert.»

Tromba Marino(!) och Bauck ett kort omnämnande av instrumentet i Musikaliskt Real-Lexikon under rubriken Trompet-

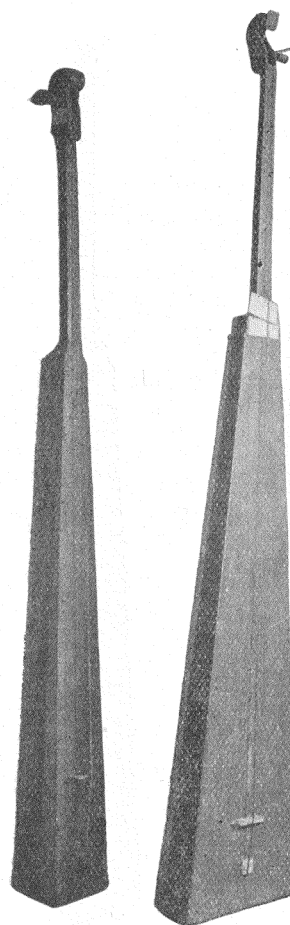
marin. En rätt utförlig behandling har marintrumpeten fått av Abraham Mankell, Musikens historia, II, s. 85.

Äldre svenska språklexika upptaga i allmänhet icke ordet *trumpetmarin*. Dock återfinnes det exempelvis i Olof Linds Teutsch-Schwedisches und Schwedisch-Teutsches Lexikon (Stockholm, 1749), där sv. Trumpetmarin översattes med ty. die Trompet-Marin, das Kratz-Scheit, och i Westes franska lexikon (Stockholm, 1807), som återger sv. trumpét-mari'n med fran. Trompette marine.

Joh. Gabr. Carlén lämnar i sin Bellmans-upplaga, III, s. 49, en utförlig beskrivning av marintrumpeten jämte avbildning av densamma. I den »ansökning hos baron Hummerhjelm om en klockarelägenhet», som under-tecknats av »högvälborne baronens och nådige herrens tjenstvilligste tjenare Olaus Dumgren junior», är nämligen marintrumpeten nämnd — ehuru föga vördsamt: »— — — Nytt: Samuel, Strufvas son, lär sig spela trumpetmarin. Sommaraftnarna här i Telje låter det förträffligt och anderikt, när man hör en trumpet antingen från något plank eller ifrån någon qvarn eller ock ifrån sophögen vid tullstugan.

Madam Brunholm sjunger nu mer präktigt än förr. Pukslagar-enkan har nu fått krogседel och håller för spisgäster. — — —»

Vad våra svenska museer beträffar, är marintrumpeten företrädd såväl i Musikhistoriska Museet i Stockholm som i Nordiska Museet, hvardera med två exemplar.

Nr. 227 Nr 74.
Musikh. Museets marin-trumpeter.

Musikhistoriska Museets marintrumpeter:

No. 74: består av ett brett bråde, som tjänar som resonansbotten, och 7 »spåner». Halsen utlöper i en fyrkantig avslutning, som påminner om den sköldartade å Kölnmuseets no. 700. Instrumentet är försett med en tjock tarmsträng, som spännes medelst en träskruv. Strängen är nu fäst i själva instrumentet omedelbart över en fyrkantig liten platta. Kugghjul och spärrhake ha tydligen funnits men äro försvunna. Det ursprungliga stallet saknas. Däremot finnes nu nedtill ett slags primitivt stall.

Totallängd 185 cm. Korpulslängd 117 cm. Nedre bredd 34 cm. Övre bredd 12,5 cm.

No. 227: instrumentet är deponerat av Kongl. Musikaliska Akademien och å halsen försett med en etikett, som bär följande inskription:

N:o 5.

Gåfva af Prof. Cronhamn J. P.

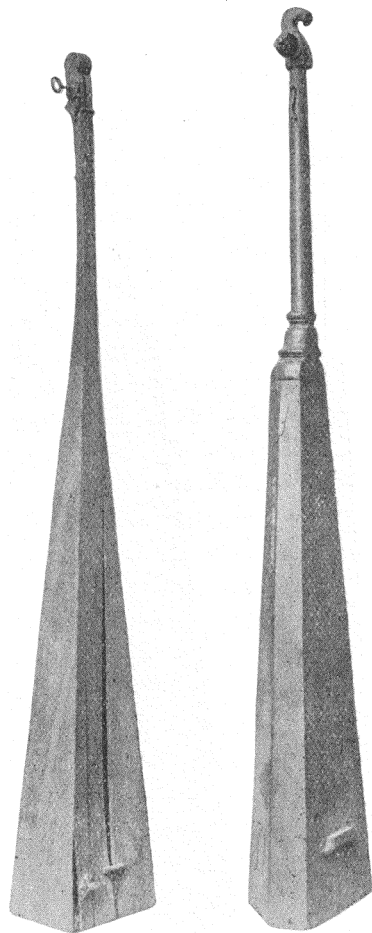
År 1873.

Det består av 4 grova bräden och tillhör en äldre typ, som är sällsynt. Jmfr. Kinsky II, s. 320: »alte eckige Trumscheits aus früherer Zeit sind dagegen äusserst selten». Halsen slutar med en snäckliknande skruvlåda, som erinrar om no. 699 i Kölnmuseet. En å instrumentet anbragt tarmsträng spännes medelst träskruv. Strängen är fäst i en liten cirkelrund stränghållare. Inga spår av kugghjul och spärrhake finnas. Bokstäver å halsen beteckna tonernas läge, och samma uppgift ha väl å densamma befintliga metallstift haft.

Totallängd 171 cm. Korpulslängd 108 cm. Nedre bredd 17 cm. Övre bredd 7,5 cm.

Nordiska Museets marintrumpeter:

No. 80: härstammar från klostret Wesen i Schweiz och har följande signering: »Gregori Ferdinand Wenger, Augspurg 1713.» Detta instrument liknar i mycket Musikhistoriska Museets no. 74. Liksom detta består det av ett brett bråde och 7 »spåner», och halsen slutar med en sköldartad snäcka. Sträng saknas, men en stor träskruv jämte

Nr 81. Nr 80.
Nord. Museets marintrumpeter.

kugghjul och spärrhake äro i behåll. Stränghållaren liknar den å Kölnmuseets no. 702; stallet är försvunnet.

Totallängd 199 cm. Korpulslängd 115 cm. Nedre bredd 32,5 cm. Övre bredd 13 cm.

No. 81: är från Nordingrå socken i Ångermanland. Instrumentet tillhör samma typ som Musikhistoriska Museets no. 227 och består av fyra hopfogade bräden. Även halsen med dess snäckliknande skruvlåda påminner om samma instrument. En metallsträng förefinnes, fäst vid en järnskruv med kugghjul och spärrhake. Stallet är mycket primitivt och utan de vanliga anordningarna. Å halsen äro bokstäver för att beteckna tonerna. Nertill på instrumentet finnes en skruv med en rosettliknande träskiva under, vilka föremål antagligen placerats å denna marintrumpet genom något misstag.

Totallängd 187 cm. Korpulslängd 118 cm. Nedre bredd 25 cm. Övre bredd 4,5 cm.

Till jämförelse meddelas här måtten för marintrumpeter från en del andra museer, ehuru materialet blir ojämnt på grund av bristande likhet i meddelandet af uppgifter. De noggrannaste dylika härröra från Kölnmuseet och ställa sig för originalinstrumenten på följande sätt:

Totallängd.....	181	cm.—216 ½ cm.
Korpulslängd.....	104 ½	cm.—120 cm.
Nedre bredd	21	cm.—39 ½ cm.
Övre bredd	8	cm.—14 ½ cm.

Måtten på flera instrument från andra museer falla utom dessa gränser:

Totallängd: Basel (no. 150) 165 cm., (no. 154) 162 cm.; Brüssel (no. 1379) 159 cm., (no. 1387) 130 cm.; Eisenach (no. 27) 172 cm.; Köpenhamn (no. 369) 220 cm.

Korpulslängd: Basel (no. 150) 102 cm., (no. 154) 100 cm., (no. 151) 128 cm., (no. 153) 123 cm.; Eisenach (no. 28) 120,5 cm.

Nedre bredd: Basel (no. 154) 17 cm., (no. 150) 63 cm.; Bryssel (no. 1387) 40 cm.; Köpenhamn (no. 368) 40 cm.

Övre bredden meddelas i allmänhet icke i katalogerna. Eisenach-museet har ett instrument (no. 27), vars övre bredd utgör 7,5 cm.

Även i privata instrumentsamlingar i Sverige ha marintrumpeter förekommit. Från Hammerska auktionen i Köln den 3 juni 1893 omtalas ett sådant instrument, som katalogen, där det också är avbildat, beskriver på följande sätt: »Trumscheidt, Trompetengeige oder Nonnenbass. Der Körper besteht aus fünf aufwärts geschweiften, nach oben sich verjüngenden dünnen

Brettern, auf dem der Sangboden mit grossem runden Schallloch ruht. Der lange Hals mit einem Wirbel, in den ein Sternrad eingreift. XVI. Jahrh.»

Katalogen över C. Claudius' instrumentsamling, Malmö, utställd vid Allmänna Konst- och Industri-Utställningen, Stockholm 1897, omnämner även såsom no. 19 en marintrumpet, vilken tillskrives 1500-talet. Det är väl samma instrument, som återfinnes som no. 77 i katalogen öfver Claudius' instrumentsamling, utställd till förmån för Musikhistoriska Museet i Stockholm, tryckt i Malmö 1901, där instrumentet uppgives tillhöra 1600-talet¹.

Av ordet *marintrumpet* finner man följande former: sv. *marintrumpet* (äldre: *trumpetmarin* och *trompetmarin*)², da. *marine-trompet* (äldre: *trompetmarin*)³, ty. *Marinetrompete* (även äldre: *Trompetmarin*)⁴, eng. *trumpet marine*, ital. *tromba marina*, fran. *trompette marine*, span. *trompeta marina*, port. *trombeta marinha*.

Ursprunget till benämningen trumpet, som även ingår i en annan beteckning för instrumentet, ty. *Trompetengeige*, är tydligt och klart: den härleder sig från den trumpetliknande tonen⁵.

¹ Slutligen må på tal om marintrumpeter i Sverige nämnas, att i Tierps kyrka å en takmålning som tillskrives 1400-talet, det förekommer en ängel med ett stråkinstrument, som, såvitt författaren kunnat iakttaga, föreställer en marintrumpet.

² Se i det föregående.

³ A. HAMMERICH, Musikhist. Museum, s. 70.

⁴ Se OLOF LINDS lex., citerat ovan.

⁵ Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers säger härom (del 16, s. 695, tr. 1765): »On la touche d'une main avec un archet, et de l'autre on presse la corde sur le manche avec le pouce: c'est ce tremblement du chevalet qui lui fait imiter le son de la *trompette*; ce qu'elle fait si parfaitement, qu'il n'y a presque pas moyen de la distinguer de la *trompette* ordinaire, et c'est ce qui lui a fait donner ce nom, quoique d'ailleurs ce soit une espece de monocorde» (den i ett franskt musikinstrumentalt arbete förekommande uppgiften, att Encyclopedien icke behandlar marintrumpeten, är således oriktig). Jmfr. Encyclopediens förklaring med uppgiften i LAROUSSES Grand dictionnaire, utg. mer än 100 år senare (del 15, tr. 1876): »D'où vient qu'on a donné le nom de *trompette* marine à un instrument de musique à corde et à archet, qui n'a aucune espèce de ressemblance, proche ou éloignée, avec quelque *trompette* que ce soit? C'est ce qu'il est difficile de savoir et ce qui a été recherché jusqu'ici sans succès.»(!)

Den första sammansättningsleden i marintrumpet: *marin* har däremot varit föremål för flera tydningar.

Den vanligaste förklaringen är den ovannämnda osannolika och obevisade uppgiften om att instrumentet skulle ha använts i den engelska marinen. Ännu egendomligare blir den förmodan, att matrosar rent av skulle uppfunnit marintrumpeten (Mersenne).

Ett annat försök att förklara uttrycket är påståendet, att marintrumpetens smattrande klang vore lik den, som tritonerna frambragte på sina musseltrumpeter (se Velhagen och Klasings upplaga af Le Bourgeois Gentilhomme). Man skulle alltså kunna tänka sig, att exempelvis ett fran. *conque marine* föranlett det franska uttrycket *trompette marine*.

Man har emellertid haft svårt att förstå, varför stråkinstrumentet marintrumpet just skall ställas i förbindelse med havet, och därför har man sökt andra förklaringar. Galpin härleder i sitt arbete Old English Instruments of Music uttrycket ur namnet på en fransk trumpetare *Marin* eller *Maurin*, och instrumentet skulle erhållit sitt namn efter honom, antingen därför att denne uppfunnit marintrumpetens egendomliga darrande stall, varigenom trumpettonen framkallas, eller därför att man velat hedra honom, en härledning, som saknar varje grund.

Man har även förklarat ty. *Marinetrompete* som en förvrängning av ty. *Marientrompete*. Enligt Sachs' Real-Lexikon der Musikinstrumente s. 254 skulle verkligen benämningen *Marientrompete* existerat, beroende på instrumentets användning i nunneklostren (jmfr. ett annat tyskt uttryck för detta instrument: *Nonnengeige*), och i det furstliga anhalt. kapellets i Coethen instrumentinventarium av år 1773 finnes även uppförd »eine Trompete Mariæ», i vilket sammanhang det även bör observeras, att Marie ju ingår i namn på kloster: Marienthal o. s. v. Det är emellertid bl. a. omöjligt att bevisa, att den problematiska benämningen *Marientrompete* skulle vara äldre än *Marinetrompete*.

Polskan har ett ord *maryna*, som betyder basfiol, »eine gemeine Benennung der Quartviolen (der grossen Bassgeige)» (Trojanski, Wb.)¹. Det är mycket möjligt, att *maryna* bör sättas i förbindelse med *Marine*-(trompete), på grund af benämningar-

¹ Jmfr. ENGEL, The Violin Family, s. 148: »The Poles, especially the country people in the vicinity of Cracow, are said to have a small sort of double-bass which they call *marina*».

nas och instrumentens likhet — kontrabasen och mariut trumpeterna äro båda ett långt instrument, som spelas i stående ställning —, och *maryna* har väl då ursprungligen betecknat en marin trumpet.¹ *Maryna* kan i polskan äfven betyda Maria (»jetzt nur noch unter den Bauern üblich», Troianski, Wb.), och det är sannolikt, att polska instrumentnamnet *maryna*, som väl härleder sig från tyskan, antingen såsom översättning av *Marietrompete* eller såsom härlett ur *Marinetrompete* rönt inflytande av egennamnet *Maryna*. I alla händelser är betydelsekombinationen basfiol och Maria hos *maryna* värd beaktande, vare sig *maryna* härleder sig från ovannämnda tyska ord eller man kan förutsetta en inhemsk polsk betydelseutveckling.

Det är, såsom ovan framhållits, mycket svårt att finna en tillfredsställande lösning för benämningen *marintrumpet*, så länge instrumentets historia icke är fullt klar. Om vi emellertid bland de ovannämnda försöken till tydning fästa oss vid dem, som vila på ett faktiskt underlag, framgår, att det finnes ett franskt *trompette marine* och ett ital. *tromba marina*, vilka uttryck beteckna dels stråkinstrumentet, dels ett signalhorn, som användes till sjöss — båda dessa instrument äro avbildade i Bonannis »Gabinetto armonico» (Rom 1722). Det är då min förmodan, att marintrumpeten ursprungligen betecknat signalinstrumentet — och dylika ha ju sjömännen använt sedan urminnes tider —, och anledningen till benämningen marintrumpet kan då icke bli föremål för någon tvekan. Därefter har stråkinstrumentet på grund av sin trumpetliknande ton jämförts med marintrumpeten och benämningen överflyttats på detsamma.²

Det är visserligen icke möjligt att med hjälp av tillgängligt material bevisa, att betydelsen signalinstrument är äldre än betydelsen stråkinstrument — och häri ligger detta resonemangs svaghet —, men för närvarande är denna tydning av uttrycket den sannolikaste, och den ger oss en både naturlig och logisk förklaring i en fråga, som annars måste stå otvetydig.

Den ovan omtalade benämningen *Marietrompete*, som får

¹ Enligt SACHS' Real-Lexikon s. 398, 400 heter marintrumpet på polska *Tub-maryna*.

² Märk även en viss likhet mellan de båda instrumenten med avseende på det yttre — se Bonannis kopparstick, Kinsky II, s. 313 — och jämför därjämte det äldre spelsättet med den trumpetliknande hållningen.

ett visst stöd i belägget: »eine Trompete Mariæ», men måste vara av senare datum än *Marinetrompete*, skulle då vara av folketymologisk art.

Under det att *marintrumpet* blivit en internationell benämning på det här behandlade instrumentet, är beteckningen *Trumscheit* speciellt tysk och även äldre än ty. *Marinetrompete*¹. *Trumscheit* kallas sålunda instrumentet av de äldsta tyska musik-instrumentskriftställarna: Sebastian Virdung: *Musica getutscht*, Martin Agricola: *Musica instrumentalis deudsch* (1528), Michael Praetorius: *De organographia*. Glareanus använder i *Dodekachordon* en latiniserad form: *Tympanischiza*.

Äfven det enkla *Scheit* har betydelsen *Trumscheit* i en latinsk handskrift från 1400-talet:

»— — — chelys vulgariter dicitur *scheit* instrumentum musicale solam habens chordam» (Schmeller, Bayerisches Wb., II, 484).

Af *Trumscheit* ha vi i tyskan funnit följande former:

mhd. *trumschit* (Lexer Mhd. Wb.), nhd. *Trumscheit* (*Trumscheidt* hos Rühlmann s. 23 o. f.), *Trumschit* (Martin, Wb. Elsäss., II, 444), *Trumbscheit* (Wasielewski, *Gesch. der Instrumentalmusik*, s. 75 och Sachs Wb., s. 397), mhd. *trumelscheit* (Lexer Mhd. Wb.) (Schmeller I, 665: *Trumelscheit*, *Trummelschit*), mhd. *trumbelschit* (Lexer Mhd. Wb.).

Även detta ords etymologi bereder svårigheter beträffande förleden *Trum-*, under det att den andra leden *Scheit*, trästycke, är klar. Det är möjligt, att detta *Trum-* vore identiskt med *Trumm*, stycke, bit, och instrumentet, som ju ursprungligen bestod av tre tunna bräden, skulle helt enkelt kallats »trästycket», och *Trumscheit* skulle endast vara en utvidgning av *Scheit*, som ju också kan betyda marintrumpet. Till den mindre vördsamma beteckningen för instrumentet kan det förakt ha bidragit, som visades detsamma (se ofvan och Praetorius: »ist von dreien dünnen Bretterlein, wie eine Trigoniam Pyramis gar schlecht zusammen gefügt»). Instrumentet skulle således ha uppkallats enbart efter formen. En motsvarande benämning ha vi i instrumentnamnet *Scheitholt*, som även detta egentligen betyder trä-

¹ CURT. SACHS uppför i sitt Real-Lexikon, s. 398, ett ryskt *Trumšeyt*, som tydligen är låneord från tyskan.

stycke och sedan användes såsom beteckning för ett ursprungligen synnerligen primitivt citterinstrument.

Formerna *trumelscheit* och *trumbelschit* synas framgå ur en jämförelse mellan *Trommel*, trumma, och *Trumscheit* (jmf. även det latiniserade *Tympanischiza*: *tympanon*, eg. puka, trumma), och likheten mellan de båda instrumenten skulle då bestå i deras konstruktion, en likhet, vid vilken även Norcopensis fäste sig i sin ovan anförda avhandling.

Slutligen kan *Trumscheit* även sammanställas med mhd. *trumbe*, *trumpe* (jmf. *trumbscheit*), *trumme*, *trume*, vilka former kunna betyda såväl trumpet som trumma, och då vore det möjligt, att *Trumscheit* benämns efter den trumpetliknande tonen.

Alla dessa etymologier äro beträffande form och betydelse möjliga, och jag är övertygad om att *Trum-* i *Trumscheit* folk-etymologiskt sammanställts både med *Trumm* och *Trommel*. Men vad den egentliga orsaken till ordbildningen *Trumscheit* beträffar, tror jag, att den är att söka i den trumpetliknande tonen, ty trumpetklangen är något för instrumentet verkligt karakteristiskt — ett stråkinstrument med trumpetton är något egendomligt —, och däri ha vi även att se anledningen till benämningarna *Marinetrompete* och *Trompetengeige*. *Trumscheit* vore alltså egentligen trästycket (das Scheit) med trumpettonen. Instrumentbeteckningar, föranledda såväl av tonen som materialet, äro vanliga: *Wimmerholz*, *Wimmerkasten*, das picksüsse Holz, *Hoboe* (se mina uppsatser *Vergleichende Studien* s. 6 och *Einige deutsche Ausdrücke für Geige* s. 2) o. s. v.¹

Utom *Trumscheit* påträffas även stundom i tyskan en annan sammansättning med *Scheit*, *Kratzscheit*, såsom benämning på marintrumpeten, denna med föraktfull betydelse: »*Kratzscheit*, n. eine marinen trompete, ein gewisses musicalisches instrument, a trumpmarine. Ludwig 1068, es klingt wie ein scherzname, wie z. b. schieszprügel für flinte» (Grimm Wb.). *Kratzscheit* förekommer även i Olof Linds tyska lexikon (se ovan). Uttrycket sammanhänger med det förhållandet, att verbet *kratzen* användes föraktfullt om fiolspelning och dylikt, varför t. ex. Göthe talar om »*Orchester, das nicht aufgehört zu kratzen*», och Klinger

säger i *Simsone Grisaldo*: »Ich will im Lande herumziehen und dem Volk Stückchen auf meiner Geige kratzen.» Till bildningen av uttrycket *Kratzscheit* kan för övrigt även instrumentbeteckningen *Kratzzither* ha bidragit.

I tyskan vore då ovan anförda *Scheit*, trästycket, den ursprungliga beteckningen, vilken utbyttes mot *Trumscheit* i samband med uppfinnningen av det darrande stallet. Tyskans vanligaste uttryck för instrumentet äro sålunda *Trumscheit* och *Marinetrompete*, varjämte också förekomma benämningarna *Kratzscheit*, *Nonnengeige*¹ och *Trompetengeige*, vilket senare uttryck även använts för ett slags violiner av jämförelsevis sent datum med ett trumpet- eller valthornsrör inbyggt (se *Sachs, Real-Lexikon*, s. 396, och *Kinskys katalog II*, s. 531).

Anmärkning. 1. I Meyers konversationslexikon påträffas bland uttryck för marintrumpet även *Scheitholt*². Att *Scheitholt* skulle haft denna betydelse, finner man emellertid ingenstädes bekräftat, och uppgiften torde bero på ett misstag. Det är även att märka, att Meyer icke har någon artikel om citterinstrumentet *Scheitholt*.

2. Galpin förmodar i *Old English Instruments of Music*, att engelska *Mock Trumpet*, som förekommer i en boktitel från år 1699: »A Second Book for the new instrument called the Mock Trumpet», skulle avse marintrumpeten, vilket emellertid ingalunda kan anses säkert. Om *Mock Trumpet* verkligen betyder marintrumpet, skulle instrumentet kallats så, därför att det icke är någon riktig trumpet utan endast en »skentrumpet».

3. I de latinska avhandlingarna användes vanligen uttrycket *tuba marina* (se *Norcopensis* och *Bergrot*). *Cochläus* begagnar i *Tetrachordum* (1511) ordet *Chorus*, som under medeltiden dels betecknade säckpipan, dels olika slags stränginstrument, och som alltså hos *Cochläus* har en tillfällig specialisering.

4. Utom ovannämnda *tromba marina* har italienskan även ett *violitromba* som uttryck för marintrumpeten (se *Vissian, Dizionario della musica*, s. 192). Jmf. ty. *Trompetengeige*.

¹ Enligt *Hammerska katalogen* även *Nonnenbass*. I *Chats on Violoncellos*, s. 58, anför *Olga Racster* ett tyskt »*Nonnen-Trompet*»!

² Art. *Trumscheit*.

¹ Som ett kuriosum må nämnas, att *Olga Racster* i *Chats on Violoncellos*, s. 58, förklarar »*Trummelscheit*» — »from its resemblance to a sword sheath»!